

Slovenský komitét pre vedecké riadenie – Sekcia sociológie hospodárstva
Slovenská sociologická spoločnosť – Sekcia sociológie práce

SPOLOČENSKÉ PROBLÉMY INDUSTRIALIZÁCIE A INDUSTRIALIZÁCIE SLOVENSKA

Zborník z III. kolokvia o sociológii práce
konaného v dňoch 1. až 5. marca 1971 v Piešťanoch

Bratislava 1971

EINIGE SOZIOLOGISCHE PROBLEME DER BERUFSSTABILITÄT IN DER
SEEWIRTSCHAFT

R e s ü m e e
Alfred Klein

Ausgehend aus Untersuchungen Rostocker Soziologen zu Problemen der Berufsstabilität, der Familienstabilität insbesondere des seefahrenden Personals wird versucht, allgemeine Schlussfolgerungen für alle jene Berufsgruppen zu ziehen, für die ebenfalls einige der für den Seefahrtsberuf typischen Faktoren, u.a. eine lange und zum Teil unplanmäßige Trennung von der Familie, bez. besondere Erschwernisse in der Arbeit zutreffen.

Die Planung von Berufsbildern schliesst die Aufgabe ein, den übergreifenden Gesichtspunkt der Entwicklung der Persönlichkeit und des Arbeitskollektivs unter gleichzeitiger Berücksichtigung gesellschaftlicher Erfordernisse zu beachten. Dabei darf sich die Sozialplanung nicht nur auf Berufsausbildung - und Weiterbildung orientieren, sondern sie muss den jeweiligen Beruf in die gesellschaftliche Gesamtarbeit so einordnen und hierbei den evtl. erforderlichen Übergang in einen qualitativ gleichwertigen Anschlussberuf auch materiell sichern, dass den oben genannten Anforderungen entsprochen werden kann.

Sozialplanung schliesst auch die Berücksichtigung des sich wechselseitig bedingenden Zusammenhangs zwischen Berufs- und Familienstabilitäten ein. Auf die Stabilisierung beider, im Interesse des Einzelnen, des Kollektivs wie der Gesellschaft muss sie sich orientieren.

SOCIOLOGICKÉ PODMIENKY A VPLYVY UPLATNENIA
POČÍTAČOV V MAĎARSKÝCH PODNIKOKH

Terézia L a k y

Výskum pôsobenia počítačov zo sociologického hľadiska prebieha v Maďarsku tretí rok. V jeho začiatkoch bolo činných v krajine štyridsaťosem počítačov, dnes ich pracuje asi 100. Problémy, ktoré vznikali v súvislosti s ich zavádzaním, veľmi jasne dokazujú, že pri uplatňovaní nových technických prostriedkov, riešení a metód sa stretáme s nevyhnutným spoločenským napätím, ako nutným sprievodným zjavom adaptácie.

Doteraz sme zhromaždili údaje k tejto problematike zo 42 výrobných podnikov. Ako hlavnú metódu sme používali vypracúvanie prípadových štúdií z podnikov, ktoré majú, resp. používajú počítač.

Prípadové štúdie hľadajú odpovede na nasledujúce otázky:

1. Aké faktory vplývajú v maďarských podnikoch na kúpu alebo využívanie počítačov ?
2. V ktorej zložke podniku sa prejavujú čiastkové /partikulárne/, ako aj individuálne činitele, teda kto a prečo vyvíja v tomto smere iniciatívu ?
3. Na aké práce používajú počítače v podnikoch ?
4. Kto všetko sa zúčastňuje na ich činnosti vo vyhraných časových intervaloch ?

5. Kto sa zúčastňuje na nich v jednotlivých prípadoch používania ?
6. Aké štrukturálne zmeny si vyžaduje daný spôsob používania ?
7. Aké nové organizačné očakávania vznikajú voči tango- vaným kruhom spolupracovníkov, resp. čo ponúka organizačia podniku ako nový vyšší štatus ?
8. Aká je charakteristická reakcia účastníkov, z akých vrstiev sú tí, ktorí sa ľahko, resp. ťažko prispô- sobujú činnosti počítača; ktoré činitele uľahčujú, resp. sťažujú túto adaptáciu /vek, pohlavie, od- bornosť, dĺžka pracovnej praxe, rodinné pomery atď./ ?
9. Aký je doterajší vplyv používania počítača na vnú- tropodnikovú situáciu pracovných síl ?
10. Aké sú predvídateľné vplyvy používania počítačov vzhľadom na postavenie pracovných síl, na zamestna- necké možnosti jednotlivých skupín pracovníkov ?

Metóda týchto prípadových štúdií spočívala v zhro- mažďovaní hlavných údajov o vývoji podniku, o jeho vý- robnej činnosti, v spracovaní priebehu doterajšieho ú- silia o zavádzanie počítačov; v interviewovaní vedúcich podnikových pracovníkov, resp. na každej úrovni so všet-kými, ktorých sa zavádzanie počítačov akýmkoľvek spôso- bom dotýkalo, ako aj v dotazníkovej akcii napomáhajú-

cej doplnenie údajov /aby sa uľahčilo jednotné spracovanie údajov/.

Z uvedených desiatich okruhov otázok sme už doteraz získali veľa charakteristických skúseností; prirodzene, každá z nich si vyžaduje ďalšie podstatné preskúmanie. Už aj preto, lebo Maďarsko sa ešte ani zďaleka nedostalo do éry počítačov. Ich doterajší počet bude až v nasledujúcej päťročnici podstatne rozšírený o 300 - 400 kusov. Tento rozvoj môže vyvolať mnohé nové, dosiaľ neznáme problémy: môže vyostriť, ale aj zastrieť tendencie, ktoré sa dnes citeľne prejavujú. Prieskum týchto javov a ich súvislostí bude musieť byť v budúcnosti oveľa širší a podrobnejší aj preto, lebo v socialistických krajinách, ako vieme, výskumy takejto povahy sú ešte len v začiatkoch, teda skúseností je málo, kým v kapitalistických krajinách makroštrukturálne fakty vedú k podstatne odlišným reakciám podnikov. /Mnohé javy sú však analogické z organizačnej stránky a práve z takýchto výskumov a metód môžeme aj my veľa získať./ Tak či onak, doteraz nejestvuje model, ktorý by vyjadroval spoločenské dôsledky zavádzania počítačov v podmienkach socializmu. Taký model budeme musieť zostrojiť v aplikácii na domáce podmienky, na základe systematickej registrácie mnohorakých faktorov a javov.

Z okruhu desiatich otázok podrobnejšie pojednáme o prvých troch, pravda, bez nárokov na úplnosť.

Faktory, podmieňujúce nákup a používanie počítačov v maďarských podnikoch

Z odbornej literatúry tých krajín, ktoré vstúpili do éry počítačov, viac-menej poznáme faktory, ktoré vplývajú na ich rozšírenie, resp. aj to, v čom sú zhodné - v socialistických a kapitalistických krajinách - alebo v čom sa podstatne líšia.

Bez nárokov na porovnávanie, na základe prípadových štúdií som sa pokúsila zostaviť charakteristické faktory, badateľné dnes v maďarských podnikoch. Podľa mojich zistení pôsobia viaceré faktory odrazu, niektoré s väčšou, iné s menšou intenzitou. Rozhodujúce pritom sú danosti makroštruktúry. Aj na správanie podnikov vo vzťahu k technickému rozvoju vplývajú predovšetkým danosti makroštruktúry, politické, ekonomické, právne atď. systémy pravidiel, predpisov a nariadení. "Správanie" podnikov je vlastne odpoveďou na danú situáciu okolia. /Z toho vyplýva, že ak sa mení situácia okolia, determinovaná určujúcimi systémami pravidiel makroštruktúry, mení sa aj obsah správania podniku, ako odpovede na tieto zmeny./

V ďalšom by som chcela oboznámiť s tými typmi podnikov, v ktorých sa dnes najsilnejšie prejavujú tendencie po uplatnení počítačov. V každom z nich je iný súbor primárnych, resp. sekundárnych charakteristických faktorov.

Typy týchto organizácií sú:

1. Podniky, ktoré už disponujú s počítačom. Základným faktorom tu je existencia počítača.

Väčšinu počítačov, ktoré sa používajú v Maďarsku, kúpil štát a umiestnil ich v tých inštitúciách, v ktorých sa ich uplatnenie ukazovalo ako najúčelnejšie.

Vo všeobecnosti dostali organizácie počítač prv, než sa mohli pripraviť na jeho využitie. Táto situácia je všeobecná v podnikoch, kde v dôsledku nepripravenosti mohli zveriť počítaču iba spracúvanie údajov, ktoré predtým spracúvali diernoštítkovou metódou. Čoraz zrejmejšia je však požiadavka na maximálne a systematické využitie počítačov. Táto požiadavka sama o sebe je však, ako to vidíme, pomerne nedostačujúca. Úspešná realizácia nového podujatia je možná len tam, kde nepôsobí iba samotná existencia počítača, ale aj ďalšie faktory, napr. dynamický rozvoj organizácie, resp. perspektíva úspešného rozvoja, schopnosť zvyšovať súťaživosť na svetovom trhu atď.

2. Podniky zainteresované na zahraničnom obchode s kapitalistickými krajinami

Kým na domácom trhu a socialistických trhoch majú podniky podobnú situáciu vzhľadom na to, že dopyt je väčší než ponuka, dokonca ak má podnik monopolné postavenie, ani sa nemusí namáhať s odbytom produktov, zatiaľ na kapitalistickom trhu treba obyčajne bojovať s konkurujúcimi partnermi. Väčšina z nich už používa počítače a takto má v istom zmysle výhody: disponuje pohotovými a presnými údajmi, ktoré zohľadňuje pri meniacich sa podmienkach pre nadväzovanie obchodných stykov. Najsilnejším argumentom pre podniky, ktoré chcú používať počítač, je teda ten, aby si zabezpečili obdobnú pozíciu. Rast konkurenčnej schopnosti je pre podniky, zainteresované na zahraničnom obchode s kapitalistickými štátmi sám o sebe dostatočným motívom; sekundárnym sa stáva, či sa tým zmierňujú čiastkové problémy, či úspech v zamestnaní zvyšuje aj prestíž podniku atď.

3. Podniky, ktoré sa vyvíjajú dynamickejšie, než je priemerný trend

Jedným z najrozhodujúcejších faktorov, rovnako ako je to vo všeobecnosti pri rýchle sa rozvíjajúcich podnikoch na celom svete, je to, že tradičné formy obchodných procedúr sa pre ne stávajú prekážkou. Dnes je už jasné, že sa mechanickým zvyšovaním počtu pracovníkov v obchode nedá dosiahnuť podstatné zlepšenie. Napriek tomu, že v minulých rokoch začali podniky v širokom rozsahu uplatňovať malé a stredné stroje a zmierňovali mnohé svoje ťažkosti, jednako prostriedkom na vyriešenie problémov sa ukazuje len počítač. Veď pri dy-

namicky sa rozvíjajúcich podnikoch prvotným faktorom je premena disfunkčného systému prevádzky na taký, ktorý bude schopný zabezpečiť splnenie úloh.

4. Podniky s tendenciou centrálného riadenia

Spomedzi skúmaných podnikov bolo 9 trustov s územnou pôsobnosťou, alebo veľkopodniky, ktoré zahrnujú všetky stupne výrobnjej činnosti. Ďalších 11 podnikov malo na vidieku 2 - 15 expozitúr so samostatnou alebo špecializovanou podnikovou činnosťou.

Všetkých 20 podnikov je príliš veľkých na to, aby mohli byť riadené tradičnými spôsobmi. Riadiaci pracovníci nie sú schopní získať aspoň prehľad o najzákladnejších činnostiach a očakávajú, že tieto vyčerpávajúce informácie im poskytne počítač. Primárnym faktorom v takomto prípade je zabezpečenie ústredného riadenia a presadenie záujmov centra aj vtedy, keď vzniká určité úsilie podnikov po osamostatnení, ktoré nie je vždy v súlade so záujmami ostatných podriadených jednotiek.

5. Podniky s tendenciou osamostatniť sa

V kategórii týchto podnikov 16 bolo organizačne podriadených veľkej trustovej organizácii. "Podriadená jednotka" môže v danom prípade reprezentovať aj podnik s niekoľkými tisícmi zamestnancov so samostatným profilom. V týchto prípadoch sa nečakalo na iniciatívu z centra, ale samostatne a primerane svojim požiadavkám si vytvorili predstavy o využití počítača. /Napríklad viaceré z týchto podnikov sa rozhodli nezávisle od centra, že si zakúpia počítač./

Primárnym faktorom tu je: samostatnosť podniku, požiadavka nezávislosti od centra, ako aj zabezpečenie lokálnych a optimálnych rozhodnutí. Namiesto centrálného riadenia sa presadzuje iniciatíva podnikov, usilujúcich sa o samostatné rozhodovanie. Centrálny orgány sa len vtedy začínajú zaoberať s uplatňovaním počítačov, keď ich k tomu podriadené podniky nútia tým, že ak centrum sa nechopí iniciatívy, podniky mu "prerastú cez hlavu."

6. Podniky technologicky zaostalé, na nízkej organizačnej úrovni

Akokoľvek paradoxne to znie, ale v mnohých podnikoch túžia využívať počítač v nádeji, že im "urobí poriadok", vynúti si pracovnú disciplínu, organizovanosť, zvýši celkovú kultúru výroby a podobne.

Pre takéto podniky je typické, že po prvých krokoch tieto snahy ustanú, lebo v technicky málo vyspelých, nedostatočne organizovaných podnikoch počítač nie je schopný prevádzky.

Z našich doterajších skúseností vyplýva, že v podnikoch, ktoré chcú zaviesť počítač do praxe, primárne faktory vplývajú všeobecne na racionalizáciu prevádzky, a tieto sa orientujú na najjednoduchšie formy využitia počítača.

Je charakteristické, že faktory makroštruktúry sa iba zriedkakedy prejavujú na najvyšších riadiacich úrovniach, t.j. zriedka sa vyskytnú namiesto premysleného úsilia špičkových vedúcich po modernizácii celej organizácie. V organizáciách sa oveľa širšie presadzujú partikulárne záujmy, ktoré ovplyvňujú iniciatívu iba v rozsahu čiastkových požiadaviek.

Povšimnutiahodné je, že otázka podnikovej prestíže a progresívneho ohlasu podniku sa uplatňuje vždy iba ako sekundárny faktor. Súvisí to s tým, že rozvoj podniku, a tým aj jeho postavenie a povest' len čiastočne súvisia s vlastnou podnikovou činnosťou; poväčšine určujú perspektívy a možnosti jeho vývoja dlhodobé národohospodárske plány. Zvyšovanie prestíže je teda individuálnym, nie podnikovým faktorom: jednotlivci si chcú upevniť pozíciu alebo zvýšiť vlastnú prestíž využívaním počítača. Takým istým spôsobom sa uplatňuje aj "band wagon effect", "plávanie" s módnym prúdom. Pravda, individuálny faktor je nedostatočný pri zavádzaní počítača a zohrá svoju úlohu len vtedy, keď jeho nositelia majú primerané mocenské pozície, aby mohli svoje predstavy realizovať, resp. keď sa kryjú s významnými partikulárnymi záujmami niektorej podnikovej zložky.

7. Postavenie iniciátorov v organizačnej štruktúre podniku

Doterajší prieskum ukazuje, že títo jedinci, vzhľadom na ich vnútropodnikové postavenie reprezentujú predovšetkým partikulárne záujmy. Primárne faktory sa prejavujú poväčšine u niektorej podnikovej zložky, ktorú reprezentujú títo jednotlivci. /Prirodzene, v skutočnosti ide o zložité vzájomné vplyvy viacerých činiteľov. Veľmi zjednodušene: nie jedinci vymýšľajú primárne faktory, ale primárne faktory vyvolávajú iniciatívnych jedincov. A zároveň: partikulárne záujmy splyvajú s osobnými záujmami iniciátorov./

V 42 skúmaných podnikoch sme zaregistrovali 51 rôznych použití počítačov, na ktorých bolo zaintereso-

vaných 59 iniciátorov. Poradie je takéto:

- vedúci v zložke ekonomického riadenia /hospodárski riaditelia, hlavní účtovníci, obchodní vedúci, atď./ 24
- výskumní pracovníci, plánovači, inžinieri 14
- výpočtové strediská, útvary výpočtovej techniky 13
- podnikoví riaditelia /generálni riaditelia/ 4
- vedúci organizačných oddelení 3
- vedúci zásobovacieho oddelenia 1

S p o l u: 59

Okruh iniciátorov je dosť jednoznačne závislý od typu organizácie.

V podnikoch, ktoré už majú počítač, iniciátori sú spravidla odborníci z nových organizačných jednotiek, ktoré vznikajú na základe prevádzky počítača. Ako pozitívna sila tu pôsobí predovšetkým požiadavka odborného využívania počítača, s čím je spojený aj ich osobný postup a uznanie ich roly v podniku. Útvary prevádzky počítača sa zväčša ocitajú na nižších stupňoch podnikovej hierarchie a len postupne prenikajú k skupine vyšších vedúcich. Keď iniciátori nemajú podporu aj v podobe partikulárnych záujmov inej zložky, ich iniciatíva býva málo úspešná. V takýchto prípadoch jej činnosť sťažuje a úsilie spomaľuje pasivita vyšších vedúcich pracovníkov /ktorá kryje ochranu vlastných partikulárnych záujmov, obavu zo straty prestíže a moci./

V podnikoch zainteresovaných na kapitalistickom trhu sa iniciátori grupujú spravidla z okruhu vedúcich pracovníkov. I keď sa i tu stretáme u niektorých zložiek s opozičnými náladami pokiaľ ide o využívanie počítača /tieto nálady sú výrazom ich partikulárnych záujmov/, moc iniciátorov zabezpečuje pomerne rýchla realizácia ich predstáv.

Keďže sa niektoré tendencie, ktoré podmieňujú zavedenie počítača, orientujú na racionalizovanie činnosti podniku, iniciatíva pri uvedení počítača do činnosti vychádza v praxi temer výlučne zo skupiny vedúcich ekonomických pracovníkov. Máme tu na mysli v prvom rade dynamicky sa rozvíjajúce podniky, ako aj veľkopodniky, ktoré sa snažia o centralizované riadenie.

Iniciatívu zo strany pracovníkov riadiacich ekonomické zložky podniku /ekonomických riaditeľov, resp. hlavných účtovníkov/ si možno takisto vysvetliť ich partikulárnymi záujmami.

V maďarských podnikoch je ekonomický riaditeľ tretím mužom v podniku. /Po generálnom riaditeľovi nasleduje technický riaditeľ, ktorý je zároveň aj prvým zástupcom generálneho riaditeľa a ktorý zároveň usmerňuje výrobnú politiku a technický rozvoj./

Do okruhu úloh ekonomického riaditeľa spadajú ekonomické otázky výroby. Spravidla pod jeho vedenie patrí aj obchodná politika. /Tá sa v posledných rokoch osamostatnila, resp. dostala pod priame vedenie generálneho riaditeľa./

V dynamicky sa rozvíjajúcich podnikoch, napriek mechanizácii administratívy, tradičné formy riadenia

prevádzky neudržali krok s nárokmi podniku. Požiadavka radikálnej racionalizácie sa vlastne stala imperatívom už v novom systéme ekonomického riadenia.

Už viac ako dvadsať rokov, v podstate po reformu ekonomického riadenia - vládol v podnikoch primát výroby, čiže dôležitejšie bolo maximálne využívanie výrobných kapacít /a s tým spojené splnenie predpísaného výrobného plánu/, než hospodárnosť výroby, optimálna štruktúra výroby atď. /Túto koncepciu reprezentuje aj post technického riaditeľa, ktorý riadi výrobu./ V posledných rokoch s odstránením záväzných plánovacích direktív a s rozšírením rozhodovacej právomoci podnikov čoraz nástoľčivejšie sa upravila požiadavka hospodárnosti vo výrobe, ako aj požiadavka čo najúčelnejšieho využitia výrobných kapacít. Zistiť, čo vyrábať, aké série a pod., možno najúčelnejšie iba pomocou spoľahlivého systému spracovania informácií. Tieto informácie musí poskytnúť aparát ekonomického riaditeľa. Tradičným spôsobom spracovania informácií to však prakticky nemôže dokázať.

Hospodársky vedúci použitím počítača môže jednak uspokojiť požiadavky podniku a jednak posilňovať si svoju vlastnú pozíciu, skutočnú funkciu aj rolu, lebo má informácie, ktoré rozhodujúcou mierou vplývajú na výrobnú činnosť.

Skutočný funkčný okruh ekonomického riadenia a jeho vzrastajúca dôležitosť by už samy o sebe stačili na to, aby protiklady medzi vysokokvalifikovanými technikmi s vysokou prestížou a medzi skupinou hospodárskych vedúcich, ktorých prestíž je doteraz nízka, sa vyostřili.

Je teda pochopiteľné, že technickí vedúci sa zriedkakedy nadchýnajú za zavedenie počítača, kým na druhej strane funkčný okruh hospodárskych vedúcich to posilňuje. V skúmaných prípadoch technickí riaditelia boli poväčšine pasívnymi pozorovateľmi úsilia ekonomických riaditeľov, ba neraz aj jeho ostrými odporcami.

V podnikoch, ktoré sa usilujú o samostatnosť, stojí na čele iniciátorov spravidla riaditeľ, ktorý si za prirodzenú povinnosť pokladá reprezentáciu partikulárnych záujmov "svojho podniku".

V podnikoch technicky zaostalých, s nízkou organizačnou úrovňou sú iniciátormi alebo patrónmi iniciatívy špičkoví vedúci pracovníci, v nádeji, že tým zabezpečia napredovanie podniku.

Dnes teda už viac-menej môžeme vytypovať jednak iniciatívne podniky, jednak iniciátorov vnútri podnikov. Pokiaľ sa podstatným spôsobom nezmenia danosti makroštruktúry, možno predpokladať, že v nasledujúcich rokoch zostanú postoje iniciátorov, resp. organizácií rovnaké ako dnes.

Napätie, závislé od spôsobu a obdobia využitia počítačov

Štatistické údaje svedčia o tom, že snahy uplatniť počítače sa podarilo realizovať v dvoch oblastiach: v roku 1969 pripadalo z celkovej kapacity strojov a ich činnosti viac ako 20 % na vedecké a technické výpočty a v oblasti administratívy /štatistické údaje, dane, pôžičky, účtovníctvo, spracovanie údajov o nájomnom a iné

práce/ viac ako 60 %. Z týchto údajov vyplýva, že v týchto oblastiach boli najzrelšie podmienky na zavedenie počítačov do praxe.

Medzi podmienky pre zavedenie počítača do praxe patrí vytvorenie organizačnej štruktúry priaznivej pre využitie počítača. Žiadúci vzor štruktúry však nejestvuje ani v jednom podniku. Musí sa vytvoriť celkovým prispôbením na požiadavky počítača, pretvorením jestvujúceho systému vnútropodnikových stykov.

Spomedzi dnešných foriem využívania počítačov v maďarských podnikoch /kontrola priebehu výroby, dnes v overovacom štádiu; vedecko-technické výpočty; výpočty optimálnych variantov požadované pre príležitostné rozhodovanie; výpočty registračného charakteru; podsystémy komplexných riadiacich systémov, na rôznej úrovni pripravenosti/ ide o prestavbu organizačnej štruktúry v podstate u dvoch: u spracovania údajov registračného charakteru; u úloh riadenia a rozhodovania, predovšetkým rutinného rozhodovania.

Spracovanie údajov registračného charakteru. Predchodcom počítača bol dierkovač, ktorý dokázal riešiť mnohé registračné úkony z oblasti výrobných nákladov a podobne. Takáto registrácia je trvalou nutnosťou pre každý podnik, ba čo viac, okruh registrovaných údajov sa rozširuje. Jednou z najväčších predností počítača v porovnaní s dierkovačom je skutočnosť, že počítač nielen urobí dostatočnú registráciu, ale umožňuje zautomatizovať aj riadiace a rutinné rozhodovacie činnosti.

Keď maďarské podniky obdržali počítače, vypovedali nájom za zahraničné dierkovače. Pritom však nezme-

nili celkový systém, aký používali u dierkovačov, ale preniesli ho s výnimkou malej zmeny inputov a outputov, na počítač. Žiaľ, na tomto bode ustrnulo veľa podnikov, ktoré dodnes iba takto využívajú počítač. Vymenený bol vlastne iba stroj /počítač namiesto dierkovača/, ale nezmenil sa tok informácií ani organizačná štruktúra. Teda podstatne zaostala automatizácia operatívnych činností. Príčina väzí v tom, že automatizácia si vyžaduje zmenu jestvujúcej organizačnej štruktúry a prestavbu systému väzieb a vzťahov. Vo svojich začiatkoch prináša so sebou nevyhnutné, aj keď nežiadúce sprievodné zjavy: odpoveďou pracujúcich na ne je odpor proti automatizácii.

Podsystémy komplexného riadiaceho systému. V podniku zaberá výrobnú sféru a k nej sa viažúce všetky ostatné činnosti /kapacity, stav objednávok, zásobovanie, dodávateľsko-odberateľské vzťahy atď./ a širokú škálu ich riadenia. V maďarských podnikoch činnosť počítačov zaberá iba niektorá z týchto činností, s perspektívou, že spojením týchto jednotlivých častí sa časom dosiahne komplexný, integrovaný systém spracovania informácií, dôležitým cieľom ktorého zostáva zaručiť vedúcim pracovníkom potrebné informácie pre riadenie a rozhodovanie na vyššom stupni.

Systém väzieb, ktorý sa v organizácii vytvoril za vedením počítača a nahradením čiastkových činností ľudí, vo viacerých bodoch podstatne sa naruší a vytvára sa nový systém väzieb.

Keďže automatizácia riadiacich činností a rutinných rozhodovaní sa dotýka všetkých výkonných pracovníkov, od vedúcich až po tých, ktorí sú v najnižšom stup-

ni hierarchie, vzniká pri nej rozsiahle napätie, ktoré ešte dnes vedie k obštrukcii naplánovaného programu počítača. Dnes je na tomto poli toľko nezdarov, ako úspechov. Pri fungujúcich čiastkových systémoch je charakteristické to, že v rámci celkovej činnosti vytvárajú relatívne uzavretú, samostatnú jednotku a tak sa stáva, že poskytujú iba jednostranné, čiastočné údaje, potrebné na riadenie a rozhodovanie.

Intenzívne napätie v podniku trvá v oboch spomenutých prípadoch, teda vtedy, keď používanie počítača si vyžaduje zmeny organizačného charakteru pri jeho príprave i zavedení, ale i v tom prípade, keď sa počítač využíva celopodnikovo.

Za prípravnú fázu označujeme čas, v ktorom sa dostáva na program dňa požiadavka kúpy počítača alebo akéhokolvek jeho použitia. V tomto období sa interesujú záujemci o cene, o možnosti a nárokoch počítača, zbierajú odporúčania od rôznych inštitúcií. Toto obdobie vrcholí rozhodnutím: prijať alebo odmietnuť určitý plán.

Táto príprava prebieha v úzkom kruhu príslušných riadiacich pracovníkov. O kúpe rozhoduje jeden, alebo iba niekoľkí riadiaci pracovníci, na spracovanie registračných údajov môže stačiť aj rozhodnutie vedúceho účtovnej prevádzky.

Keďže tieto rozhodnutia v každom prípade vyvolávajú partikulárne záujmy, je pre ne charakteristické, že iniciátori sa snažia tieto partikulárne záujmy udržať vo svojej právomoci, ich snahou zostáva informovať

nadriadených iba o očakávaných výhodách a okrem nutných spojencov držať podľa možnosti ostatných pracovníkov čo najďalej. Spravidla sa usilujú o to, aby téma ostávala v dosahu ich pôsobnosti, kde sa môžu samostatne rozhodovať, povoľovať či odmietiť, či manipulovať s finančnými položkami, potrebnými na zaokrytie nákladov a podobne. Tendencia presadzovať partikulárne záujmy do dominujúceho postavenia vyvoláva celú reťaz protichodných partikulárnych záujmov, ako aj súperenie o mocenskú pozíciu.

To vyplýva z toho, že vo vlastníctve informácií je ukrytá moc. Ten, kto prvý, alebo od ostatných dôkladnejšie pozná určité údaje, je vo výhode, ktorá znamená potenciálnu moc - môže podstatne ovplyvniť možnosti pre činnosť ostatných.

Preto sú stretnutia rôznych záujmov nevyhnutné vo všetkých troch fázach a pri určitom type použitia počítača. /Iná otázka je, či sa dajú od začiatku zmierniť, ak vedenie podniku cieľavedome podriadi partikularizmus celopodnikovým záujmom./

Zavedenie počítača si vyžaduje premeny organizačných štruktúr, čo naráža na odpor u špičkových vedúcich už v období navrhovania. /Spravidla ide o konflikt medzi ekonomickým a technickým riaditeľom./ Práve pre túto príčinu môžu návrhy prepadnúť a na celé roky byť stiahnuté z programu. /Alebo sa stáva, že iniciátori sa zdanlivo utiahnú, ale o to usilovnejšie hľadajú bočné chodníčky napríklad tak, že vo vlastnej, užšej sfére iniciujú používanie počítača na plnenie skromnejších úloh./

Keď sa v období návrhov nepodarí prekonať protikladné záujmy riadiacich pracovníkov, vtedy spory vypuknú naplno v štádiu zavádzania /za organizačnej prestavby./ V skúmaných podnikoch museli vo viacerých prípadoch kvôli tomuto napätiu opustiť podnik práve viacerí iniciátori z radov vedúcich pracovníkov.

Odpor, ktorý sa vytvára na úrovni riadiacich podnikov, je najhúževnatejší a najvplyvnejší, sčasti z titulu mocenských pozícií, sčasti z titulu neformálnych stykov.

Napätie vzniká i medzi pracovníkmi na nižších úrovniach v období organizačnej prestavby, kedy pôsobia činitele zasahujúce ich činnosť. Nespokojnosť u nich vyvoláva spravidla zvýšený podiel práce, ktorú musia vykonať popri dennej činnosti, neraz i na úkor svojich vlastných pracovných povinností. Neskoršie, s jasnejším formovaním nového organizačného modelu, zainteresovaní pracovníci na všetkých stupňoch skúmajú požiadavky a výhody vo vzťahu k ich štatusu a činnosti. Vo všetkých prípadoch, keď je priepasť medzi požiadavkami podniku a osobnými očakávaniami veľká, stupňuje sa odpor voči zmenám.

Ako to dokázali aj naše prípadové štúdie, v období organizačnej prestavby ešte mnohé pokusy zostávajú na polceste; ťažkosti, spojené s vybudovaním prvého systému, často odstrašujú podniky od ďalších krokov.

V ďalšom našom výskume jednou z najdôležitejších oblastí bude zisťovať, ktorých skupín pracovníkov sa zavádzanie rôznych typov počítačov v príslušných pod-

nikoch dotýka; ďalej to, aké organizačné očakávaná sa voči nim formujú, čo im ponúka podnik ako novú kariéru a ako je charakteristické správanie týchto skupín ako odnožeď na to.

x x x

Technický pokrok a v jeho rámci aj výpočtová technika nastoľujú čoraz naliehavejšie rad otázok a problémov, medzi ktorými výskum spoločenských predpokladov a vplyvov určite prinesie pre socialistické krajiny rad takých javov, ktoré sú bez precedensu a skúseností v kapitalistických krajinách, ktoré už vstúpili do éry výpočtovej techniky. Sledujúc zmeny daností makroštruktúry i tomu zodpovedajúce reakcie a postoje podnikov, pomocou systematických výskumov iste sa nám podarí signalizovať očakávané štrukturálne premeny nášho národného hospodárstva, i zmeny, ktoré budú vznikáť v hierarchii podnikov, podieľajúcich sa na spoločenskej deľbe práce, ako aj na koncepciu zmien prebiehajúcich na úrovni rozhodovania a na zisťovanie vplyvu týchto rozhodnutí.

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ И ВЛИЯНИЯ ПРИМЕНЕНИЯ ЭЛЕКТРОННЫХ ВЫЧИСЛИТЕЛЬНЫХ МАШИН НА ПРЕДПРИЯТИЯХ В ВЕНГРИИ

Резюме

Терезия Лаки

Венгрия сегодня находится на пороге эры электронных вычислительных машин. На основании опыта из капиталистических стран уже многое нам известно относительно общественных последствий, которые вызывает применение вычислительных машин. Насчёт этих последствий в социалистических условиях ощущается

до сих пор отсутствие модели. Мы должны эту модель построить, исходя из собственных обстоятельств и применённой регистрации многообразных явлений.

Современное исследование занимается поведением организаций /общественных микроорганизмов/: какие тенденции в них вызывают факты макроструктуры и её регулировочные системы; в которых частях организаций проявляется инициатива; кто первый возьмётся за применение электронных вычислительных машин; какие процессы происходят в организации после их применения? /Структурная перестройка, нарушение прежних связей, новая организационная система ожиданий и престижа; реакции, вызываемые приведёнными изменениями/.

Статья занимается некоторыми вопросами многостороннего исследования, осуществляющегося уже третий год.

SOZIOLOGISCHE VORAUSSETZUNGEN UND AUSWIRKUNGEN
DER COMPUTERANWENDUNG IN UNGARISCHEN UNTERNEHMEN

R e s ü m e e

Terézia Laky

Ungarn steht heute an der Schwelle der Computerära. Aus den Erfahrungen kapitalistischer Länder wissen wir heute schon viel über die gesellschaftlichen Auswirkungen, die durch die Computeranwendung bedingt sind. Soweit es um diese Auswirkungen unter sozialistischen Bedingungen geht, fehlt uns bisher ein Modell. Dieses müssen wir uns, ausgehend aus unseren eigenen Bedingungen, sowie auch aus der angewandten Registrierung der vielfältigen Erscheinungen, konstruieren.

Die gegenwärtige Forschung befasst sich mit dem Verhalten von Organisationen /gesellschaftlichen Mikroorganismen/: welche Tendenzen rufen in ihnen die Gegebenheiten der Makrostruktur, sowie auch ihre Regulierungssysteme hervor; in welchen Komponenten der Organisation äussert

sich eine Initiative; wer nimmt als erster die Computeranwendung in Angriff; welche Prozesse verlaufen in der Organisation nach der Betriebsaufnahme der Computer ? /Strukturelle Umgestaltung, Verletzung der vorhergehenden Kopplungen, das neue Organisationssystem und Prestigeerwartungen; Reaktionen der Betroffenen auf die angeführten Veränderungen/. Die Studie widmet sich einigen Fragen einer ausgedehnten, drei Jahre laufenden Forschung.